

درس ۵ هند و چین

هند باستان

۱. هند باستان شامل هندوستان، بنگلادش و بخش وسیعی از پاکستان امروزی بوده است.
تمدن دره سند:
۲. کاوش های باستان شناسی در اوایل سده بیستم نشان داد که در حدود ۵ هزار سال پیش، تمدن پیشرفته ای در کنار رود سند وجود داشته است.
۳. باستان شناسان پس از سال ها حفاری و کاوش، بقایای شهرهای بزرگ و پرجمعیت موهنجودارو و هاراپا واقع در پاکستان را کشف کردند.
۴. شواهد و یافته های باستان شناسی نشان داده است که ساکنان متمدن دره سند، شهرهای خود را بر اساس نقشه ای دقیق و معماری تقریباً یکسانی ساخته بودند. آنان خیابان ها و معابر اصلی و فرعی را با پهنای معینی طراحی نموده که یکدیگر را قطع می کردند. همچنین ساختمان ها را با معماری همسان و آجرهایی به اندازه های مشخص بنا می کردند.
۵. شهرهای موهنجودارو و هاراپا همچنین مجهز به شبکه فاضلاب بودند.
۶. تمدن سند به کشاورزی متکی بود.
۷. وجود برخی اشیای متعلق به مراکز تمدنی ایران و بین النهرین در کشفیات موهنجودارو و هاراپا، نشان می دهد که این مراکز با یکدیگر داد و ستد داشته اند.
مهاجرت آریاییان به هند:
۸. در حدود ۱۵۰۰ ق.م. و در زمانی که تمدن سند رو به انحطاط نهاده بود، دسته هایی از اقوام آریایی از سمت شمال غرب وارد هند شدند.
۹. آریاییان که مردمانی جنگجو و دارای اسب و ارابه بودند، به تدریج بر بخش های شمال هند مسلط شدند.
۱۰. نواحی استوایی و مرطوب جنوب هند، زیر سلطه مهاجران آریایی در نیامد و قومی تیره پوست موسوم به دراویدی ها تا قرن ها در آنجا به زندگی مستقل خود ادامه داد.
آیین برهمنی:
۱۱. آریاییان هند نیز همانند سایر اقوام هند و اروپایی، خدایان گوناگونی را به عنوان یکی از مظاهر طبیعت، مانند آسمان، ماه، خورشید، باد و آتش می پرستیدند؛ آنان همچون آریایی های ایرانی، به خدای غیر مادی و ما فوق طبیعت نیز عقیده داشتند.
۱۲. مهم ترین اثر برجا مانده درباره عقاید آریاییان هند، سروده هایی در ستایش آفرینش و خدایان با عنوان «وداها» است.
۱۳. کهن ترین بخش وداها، «ریگ ودا» نام دارد که به زبان سانسکریت، که زبان مهاجران آریایی هند بود، سروده شده است.
۱۴. آیین برهمنی به خدایان متعددی که در وداها ستایش شده بودند، باور داشت و آداب و مناسک دشواری را بر پیروان خود تحمیل می کرد. قربانی کردن، از جمله رسوم سخت و پیچیده آن بود.
۱۵. وظیفه حفظ سرودهای وداها از گزند فراموشی، تعلیم آموزه های دینی و اجرای آداب مذهبی، بر عهده افرادی بود که به برهمن شهرت داشتند.
۱۶. مناسک طاق تفرسای آیین برهمنی به تدریج موجب روی گردانی برخی از پیروان آن شد و زمینه را برای شکل گیری و رواج آیین و اندیشه های دیگر در هند فراهم آورد.
۱۷. آیین بودایی مهم ترین آیینی بود که در برابر باورهای آمیخته با خرافات و رسوم دشوار کیش برهمنی ظهور کرد و برای چند قرن حیات فکری و فرهنگی هند باستان را تحت تأثیر خود قرار داد.
۱۸. بودا، از چهار حقیقت عالی سخن به میان آورد که عبارت بود از: ۱- زندگی سراسر رنج و درد بی پایان است ۲- سرچشمه این درد آرزو و خواستن است. ۳- تنها با رسیدن به «نیروانا»، می توان بر آرزو و خواستن غلبه کرد ۴- از هشت راه مقدس می توان به نیروانا رسید. این هشت راه شامل صداقت ورزی در ایمان، نیت، گفتار، کردار، زندگانی، کوشش، پندار و مراقبه می شد.
۱۹. تعلیم بودا با وجود مخالفت و دشمنی برهمنان در هند رواج پیدا کرد و سپس از آنجا به مناطق دیگر آسیا از جمله تبت و چین راه یافت.
سلسله های پادشاهی هند:
۲۰. داریوش بزرگ، پادشاه هخامنشی، قسمت هایی از شمال غرب هند را تصرف و خراج گزار خویش کرد.

۲۱. اسکندر مقدونی نیز پس از آنکه حکومت هخامنشیان را برانداخت، بخش‌های وسیعی از هند را فتح کرد.
۲۲. مرگ اسکندر، یکی از فرماندهان هندی به نام چندرا گوپتا برضد یونانیان سر به شورش برداشت. او با به اطاعت در آوردن شماری از حاکمان محلی شمال هند، سلسلهٔ موریایا را بنیان گذاشت.
۲۳. حکومت موریایا در دوران فرمانروایی آشوکا به اوج قدرت رسید.

چین باستان

۲۴. چین کشوری پهناور در شرق آسیا و دارای ویژگی‌های سرزمینی و آب و هوایی بسیار متنوع است.
۲۵. موانع طبیعی، چین را از تایلند، برمه، هند و آسیای مرکزی جدا کرده است، اما درهٔ پهناور رود هوانگ هو در شمال، این کشور را در معرض یورش اقوام بیابان گرد قرار می‌داد.
۲۶. جلگه‌ها و دشت‌های پیرامون رودهای بزرگ در چین محیط مناسبی برای کشاورزی و برپایی سکونت‌گاه‌های دائمی بود. ظهور تمدن:
۲۷. در دوران نوسنگی و حدود ۸ هزار سال پیش، گروه‌هایی از مردم روستانشین چینی در اطراف رودهای بزرگ هوانگ هو و یانگ‌تسه مشغول کشاورزی بوده‌اند.
۲۸. به تدریج در چین باستان زمینهٔ پیدایش نخستین شهرها را در حدود ۱۵۰۰ ق.م. فراهم آورد.
۲۹. در میان تمدن‌های نخستین، تمدن چین به سبب موقعیت ویژهٔ جغرافیایی خود، کمتر تحت تأثیر و نفوذ خارجی بوده است.
۳۰. چینیان زمانی با هند و ایران ارتباط برقرار کردند که فرهنگ و هنر آنان شکوفا شده و ویژگی‌های خاص خود را پیدا کرده بود.
۳۱. چین نیز مانند سومر و مصر، در آغاز شامل چندین دولت شهر بود که بر هر قسمت از آن، جنگاورانی حکومت می‌کردند. نخستین امپراتور:
۳۲. یکی از فرمانروایان سلسلهٔ چه‌این به نام ژنگ، که در ۲۶۴ ق.م. به تخت نشست، با پیروزی بر حاکمان محلی و اشراف زمین دار به تفرقه و تجزیهٔ سیاسی چین پایان داد و حکومت نیرومندی را به وجود آورد.
۳۳. ژنگ عنوان شی هوانگ تی به معنای امپراتور اول را که پیش از آن مخصوص خدایان و قهرمانان اساطیری بود، برای خود برگزید.
۳۴. شی هوانگ تی به منظور تسلط بیشتر حکومت مرکزی بر سرزمین چین، تشکیلات اداری و مالیاتی را نوسازی کرد و شبکهٔ گسترده‌ای از جاده‌ها ساخت. وی همچنین به قصد رونق تجارت، مقیاس وزن‌ها و اندازه‌ها و عیار سکه‌ها را یکسان نمود.
۳۵. یکی دیگر از اقدام‌های مهم شی هوانگ تی، تکمیل دیوار بزرگ چین بود.
۳۶. فرمانروایان پیش از شی هوانگ تی برای جلوگیری از هجوم اقوام صحراگرد، قسمت‌هایی از این دیوار را ساخته بودند.
۳۷. دیوار چین به طول ۲۴۰۰ کیلومتر با ۲۵۰۰۰ برج نگهبانی در مرز شمالی چین شکل گرفت. سلسلهٔ هان:
۳۸. پس از مرگ شی هوانگ تی، سلسلهٔ هان روی کار آمد.
۳۹. سلسلهٔ هان با گسترش قلمرو خود از سمت جنوب و غرب با کشورها و تمدن‌های دیگر از جمله ایران، ارتباط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برقرار کرد. WEB : FARAHOOSH99.IR
۴۰. جادهٔ مشهور ابریشم که چین را از طریق ایران به اروپا متصل می‌کرد، در دورهٔ سلسلهٔ هان گشایش یافت. آیین و اندیشهٔ کنفوسیوس:
۴۱. کنفوسیوس بیش از هر چیز به رفتار اخلاقی توجه داشت.
۴۲. اساس تعالیم کنفوسیوس این بود که مردم چطور باید رفتار کنند و حاکمان چگونه رفتار مناسب را در جامعه ترویج دهند.
۴۳. شی هوانگ تی به شدت با اندیشه‌های کنفوسیوس مخالفت کرد و دستور داد آثارش را بسوزانند و حکیمان پیرو او را نابود کنند.
۴۴. در دوران حکومت هان، اندیشه و آیین کنفوسیوس دوباره رواج یافت و تعلیم داده شد.
۴۵. یکی از اقدام‌های مؤثر حکومت هان که به سنتی ماندگار در تاریخ چین تبدیل شد، انتخاب مأموران دولتی بر پایهٔ اصول و تعلیمات کنفوسیوس بود.
۴۶. در دوران سلسلهٔ هان، آیین بودا به چین راه یافت.

درس ۶ یونان و روم

یونان باستان

۱. از کانون های مهم تمدنی قاره اروپا، در سرزمین های جنوب شبه جزیره بالکان و جزیره های مجاور آن در دریاهاى مدیترانه و اژه یونان نامیده می شود.
۲. وضعیت جغرافیایی یونان تأثیر بسزایی در زندگی یونانیان داشته است.
۳. موقعیت شبه جزیره ای یونان و برخورداری از سواحل طولانی با خلیج ها و بریدگی های مناسب برای ایجاد لنگرگاه ها، شرایط مناسبی را برای کشتیرانی و دریانوردی فراهم کرده است.
شکل گیری دولت شهرهای یونانی:
۴. حدود ۴۰۰۰ سال پیش، گروه هایی از اقوام هند و اروپایی از سمت شمال به یونان مهاجرت کردند.
۵. اطلاعات موجود درباره دوران اولیه سکونت مهاجران هند و اروپایی در یونان، متکی به حفاری های باستان شناسان و دو منظومه حماسی، یعنی «اودیسه» و «ایلیاد» سروده هومر، شاعر مشهور قرن ۸ ق.م است.
۶. آتن و اسپارت مهم ترین دولت شهرهای یونانی به شمار می رفتند و از دیگر دولت شهرها نفوذ و قدرت بیشتری داشتند.
۷. آتن مرکز فعالیت های فلسفی، علمی و هنری و نیز زادگاه مردم سالاری (دمکراسی) به شمار می رفت.
۸. اسپارت، جامعه ای نظامی گرا و جنگاور بود که به امور فرهنگی و هنری چندان علاقه ای نداشت.
تمدن مینوسی:
۹. در پی کاوش های باستان شناختی در اوایل قرن بیستم، آثار تمدنی کهن در جزیره کرت واقع در جنوب یونان کشف گردید. این تمدن به واسطه مینوس، شاه افسانه ای آن جزیره، تمدن مینوسی نامیده شد.
۱۰. افسانه جنگ تروا که در کتاب ایلیاد نقل شده، بازگوکننده یکی از آن یورش های دولت شهرهای یونانی به آسیای صغیر است.
۱۱. رقابت دولت شهرهای یونانی با حکومت هخامنشیان برای تسلط بر منطقه آسیای صغیر، موجب بروز کشمکش های طولانی و جنگ های بزرگی میان دو طرف در قرن ۵ ق.م. شد.
جنگ های داخلی یونان و برآمدن اسکندر مقدونی:
۱۲. پس از پایان جنگ های یونان و ایران، دولت شهر آتن به رهبری پریکلز، سیاستمدار آزادی خواه، به سرعت در مسیر پیشرفت و توسعه طلبی سیاسی و نظامی گام برداشت.
۱۳. دولت شهرهای مختلف یونانی به دو گروه رقیب و دشمن تبدیل شده بودند که آتن بر یکی و اسپارت بر دیگری فرمان می راند.
۱۴. در فاصله ۴۳ تا ۴۰۴ ق.م. سلسله جنگ هایی میان دو گروه رقیب (آتن و اسپارت) رخ داد که به جنگ های پلوپونزی مشهور است.
۱۵. حکومت هخامنشی در جریان این جنگ ها به طور پنهانی به اسپارت کمک مالی می کرد.
۱۶. جنگ های پلوپونزی سرانجام با پیروزی اسپارت پایان یافت.
۱۷. در همان دورانی که دولت شهرهای یونانی سرگرم رقابت و جنگ بودند، قدرت جدیدی در مرزهای شمالی یونان یعنی مقدونیه در حال ظهور بود.
۱۸. فیلیپ دوم، شاه مقدونیه با تشکیل ارتشی نیرومند از طوایف جنگجوی مقدونی، دولت شهرهای خسته و متفرق یونان را مطیع خود کرد و بر این کشور مسلط شد.
۱۹. اسکندر مقدونی، پسر و جانشین فیلیپ پس از آنکه شورش یکی از دولت شهرهای یونانی را فرونشاند، با سپاهی آماده به قلمرو هخامنشیان هجوم آورد.

فرهنگ و تمدن یونان باستان

۲۰. یونانیان از دستاوردهای تمدن های مصر، بین النهرین و ایران بهره بسیاری بردند و در عرصه های مختلف پیشرفت های چشمگیری کردند.
دین:
۲۱. یونانیان به خدایان متعددی اعتقاد داشتند. مهم ترین این خدایان، دوازده خدایی بودند که در کوه اکمپ جای داشتند و در رأس آنان «زنوس» خدای آسمان و آذرخش بود.

۲۲. آتنا، خدا بانوی خرد، محافظ شهر آتن به شمار می رفت.

۲۳. در یونان باستان، نفوذ و قدرت کاهنان به مراتب کمتر از مصر و بین النهرین بود.

۲۴. اولین دوره بازی های المپیک یونان باستان در ۷۷۶ ق.م. انجام شد.

حکومت و سیاست:

۲۵. در قرن های ششم و پنجم قبل از میلاد، نوعی مردم سالاری در یونان و به ویژه در دولت شهر آتن شکل گرفت که البته با نظام های مردم سالاری امروزی تفاوت داشت.

۲۶. در آتن، فقط مردان بالغی که از پدر و مادری آتنی به دنیا آمده بودند و شهروند آنجا محسوب می شدند، حق رأی داشتند و می توانستند در اداره امور دولت شهر مشارکت کنند.

۲۷. زنان، بردگان و بیگانگان مقیم آتن که اکثریت جمعیت آن دولت شهر را تشکیل می دادند، از حق رأی و شرکت در اداره امور سیاسی محروم بودند.

فلسفه:

۲۸. یونان و به ویژه شهر آتن، زادگاه فلسفه و پیشگام تفکر فلسفی محسوب می گردد.

۲۹. فلسفه یونان در قرن های پنجم و چهارم پیش از میلاد، با ظهور فیلسوفان بزرگی مانند سقراط، افلاطون و ارسطو به اوج خود رسید.

۳۰. فلسفه یونان، تأثیر زیادی بر فیلسوفان مسلمان به ویژه فیلسوفان ایرانی مانند فارابی و ابن سینا گذاشته است.

علوم:

۳۱. دانشمندان یونانی براساس روش علمی و با تکیه بر خرد به مطالعه پدیده های مختلف می پرداختند.

۳۲. بقراط، پزشک نامدار یونانی در عهد باستان به پدر علم پزشکی معروف است، نشانه های بیماری در بیمارانش را به دقت یادداشت می کرد و از این اطلاعات برای درمان بیمارانش دیگر استفاده می کرد. او اعتقاد داشت که بیماری ها علت های طبیعی دارند و مجازات هایی نیستند که خدایان فرستاده باشند.

۳۳. فیثاغورث، فیلسوف و ریاضی دان مشهور یونانی در عهد باستان می زیست.

هنر و ادبیات:

۳۴. در یونان باستان، ادبیات و هنرهای تجسمی، مخصوصاً انواع شعر، نمایشنامه نویسی، مجسمه سازی و معماری نیز شکوفا و پررونق بود.

روم

۳۵. شبه جزیره ایتالیا در شمال دریای مدیترانه، کانون شکل گیری تمدن و امپراتوری نیرومندی به نام روم در عهد باستان شد.

۳۶. شبه جزیره ایتالیا از شمال به جنوب به طول حدود ۱۲۰۰ کیلومتر گسترده است و عرض آن زیاد نیست.

۳۷. کوه های آلپ در شمال ایتالیا، مانع طبیعی به وجود آورده و گذرگاه های فراوان آن، معبر رخنه اقوام مختلف به شمال ایتالیا بوده است.

۳۸. کوه های مرکزی آبنین، شرق و غرب ایتالیا را از هم جدا می کند.

از رم تا روم:

۳۹. در حدود ۱۵۰۰ ق.م. گروهی از اقوام هند و اروپایی به ایتالیا پا نهادند و مزارع و روستاهایی را به وجود آوردند.

۴۰. شهر رم در مرکز ایتالیا از ادغام تعدادی از روستاها در کرانه رود تیبر پدید آمد.

۴۱. در سال ۵۰۹ ق.م. رومیان بر شاه این شهر شوریدند و حکومت جمهوری رم را تأسیس کردند.

۴۲. جمهوری رم در سال های میان ۵۰۹ تا ۲۶۴ ق.م. با شکست رقیبان و دشمنان خود گسترش پیدا کرد و بر سرتاسر شبه جزیره ایتالیا مسلط شد.

۴۳. در فاصله سال های ۲۶۴ تا ۱۳۳ ق.م. سلسله جنگ های بزرگی میان آن جمهوری از یک سو و حکومت کارتاژ و پادشاهان مقدونی رخ داد.

۴۴. رومیان با لشکرکشی به سرزمین های شرق دریای مدیترانه در غرب آسیا، بقایای حکومت سلوکیان را برانداختند.

۴۵. حکومت اشکانی در مقابل سپاه قدرتمند روم ایستادگی کرد و مانع پیشروی بیشتر آنان به سوی ایران شد.
۴۶. پس از آنکه امپراتور کنستانتین (۳۳۷-۳۰۶ م.)، پس از آنکه شهر (بیزانتیوم / قسطنطنیه / استانبول) را به پایتختی برگزید، به تدریج زمینه تقسیم امپراتوری روم به دو بخش شرقی و غربی فراهم آمد.
۴۷. روم غربی در ۴۷۵ م. در اثر هجوم اقوام بیابانگرد نابود شد.
۴۸. روم شرقی تا سال ۱۴۵۳ م. که پایتخت آن توسط امپراتوری مسلمان عثمانی فتح شد، دوام آورد.

سیاست و حکومت روم

۴۹. در روم اشراف به واسطه مجلس سنا، و عامه مردم از طریق مجمع نمایندگان خود، در اداره امور کشور مشارکت می کردند.
۵۰. در روم ریاست قوه اجرایی به دو کنسول اعطا می شد که از میان اعضای سنا برای دوره یکساله، بدون تکرار، انتخاب می شدند.
۵۱. در قرن اول قبل از میلاد، جمهوری رم بر اثر رقابت سرداران جاه طلب دچار جنگ داخلی و آشفتگی شد.
۵۲. اکتاوین بر رقیبانش غلبه کرد و تغییراتی در نظام حکومتی جمهوری رم به وجود آورد. در نتیجه این تغییرات، قدرت اجرایی در اختیار یک فرد به عنوان شخص اول مملکت قرار گرفت که به آوگوستوس و بعداً امپراتور معروف شد.

زندگی در روم

۵۳. به طور کلی فرهنگ روم از میراث یونانی در زمینه تعلیم و تربیت، دین، فلسفه و علوم و هنرها تأثیر فراوانی پذیرفت.
۵۴. برخی از باورهای کهن ایرانی مانند پرستش ایزد مهر (میترا) در قلمرو روم رواج یافت.
۵۵. برده‌داری پدیده‌ای بسیار رایج در قلمرو امپراتوری روم بود.
۵۶. در سال ۷۳ ق.م. بردگان به رهبری اسپارتاکوس قیام کردند و حکومت روم به زحمت و پس از دو سال، قیام را سرکوب کرد.
۵۷. برجسته‌ترین دستاورد هنری تمدن روم، در معماری و مجسمه سازی تبلور یافت.
۵۸. از دستاوردهای مهم تمدن روم، ایجاد شبکه پیشرفت های از جاده‌ها بود.

ظهور و گسترش مسیحیت

۵۹. در دوره سلطه رومیان بر سرزمین فلسطین، حضرت عیسی (ع) در آنجا به تبلیغ دین جدیدی پرداخت.
۶۰. پیشوایان یهود با آموزه‌های حضرت عیسی (ع) به مخالفت برخاستند.
۶۱. دین مسیحیت در زمان امپراتور کنستانتین رونق بی سابقه‌ای یافت.
۶۲. حدود ۵۰ سال بعد از کنستانتین، مسیحیت دین رسمی امپراتوری روم شد.

درس ۷ مطالعه و کاوش در گذشته هاک دور

پیشینه پژوهش در تاریخ ایران باستان

الف: آگاهی تاریخی آمیخته با افسانه:

۱. حدود دو قرن پیش خط میخی رمزگشایی و خوانده شد.
۲. مطالب مربوط به سلسله‌های پیشدادیان و کیانیان آمیخته با افسانه‌های کهن بود.
۳. درباره اشکانیان مطالب، بسیار کم و محدود به بعضی اسامی بود؛ ولی در خصوص ساسانیان اطلاعات و آگاهی‌های تاریخی قابل توجهی وجود داشت.

تاریخ و افسانه

۴. امروزه سلسله‌های پیشدادیان و کیانیان به عنوان دوران افسانه ای (اساطیری) تاریخ ایران شناخته می شوند.
۵. تاریخ بسیاری از اقوام و جوامع کهن از جمله تاریخ ایران زمین با افسانه و اسطوره آغاز می گردد.
۶. واژه‌هایی مانند افسانه، قصه، داستان و اسطوره، گرچه هرکدام معنای خاص و ریشه لغوی مخصوص خود را دارند، اما تقریباً همگی به معنا و مفهوم داستان یا سرگذشت خیالی و غیر واقعی به کار می روند.
۷. بیشتر اسطوره شناسان، مورخان و دیگر محققان بر این عقیده هستند که افسانه ها براساس واقعیت های تاریخی ساخته شده اند، اما با گذشت زمان تغییر کرده و به شکل افسانه و اسطوره در آمده اند.
۸. عموم مورخان تا دوپست سال پیش، در میان سلسله های حکومتی ایران باستان، تنها از تاریخ ساسانیان اطلاع و شناخت نسبتاً در خور توجهی داشتند.
۹. در دو قرن گذشته توجه و علاقه به تاریخ ایران در عهد باستان به طور چشمگیری افزایش یافت.
۱۰. در دوره صفویه، تمایل و علاقه اروپاییان برای مسافرت به کشور ما و شناخت تاریخ و فرهنگ آن دو چندان شد.
۱۱. با گسترش روابط سیاسی و اقتصادی ایران و اروپا در دوره قاجاریه، اروپاییان بیشتری به عنوان جهانگرد، بازرگان، سفیر، باستان شناس و ... به کشور ما آمدند.
۱۲. در زمان محمداشاه قاجار یک افسر انگلیسی به نام سِر هنری راولینسون موفق به خواندن خط میخی شد و سنگ نوشته داریوش هخامنشی را در بیستون ترجمه کرد.
۱۳. دولت فرانسه اجازه حفاری و سپس امتیاز انحصاری کاوش های باستانی را در سرتاسر ایران به دست آورد. پس از آن بود که، باستان شناسانی از فرانسه به کشور ما آمدند و در محوطه باستانی شوش به حفاری و کاوش مشغول شدند.
۱۴. در سال ۱۳۰۶ ش، کاوش های باستان شناسی از انحصار فرانسویان خارج شد.

منابع تحقیق تاریخ ایران در دوران باستان

۱۵. منابع غیر نوشتاری: این دسته از منابع، شامل تمامی آثار مادی و دست ساخته هایی می شود که از ایرانیان باستان بر جای مانده است.
۱۶. منابع نوشتاری: منظور از منابع نوشتاری، تمامی نوشته هایی است که درباره رویدادهای تاریخی ایران در عهد باستان نگارش یافته اند و یا اینکه می توان از آنها اطلاعات و شواهد تاریخی به دست آورد.
۱۷. برجسته ترین منابع نوشتاری این دوره عبارت اند از سنگ نوشته ها، گل نوشته ها، سالنامه ها و کتاب های تاریخی، ادبی، دینی و جغرافیایی.
۱۸. منابع نوشتاری تاریخ ایران در عصر باستان را می توان به دو گروه نوشته های ایرانی و نوشته های غیرایرانی دسته بندی کرد.
۱۹. عمده منابع نوشتاری غیرایرانی را کتاب های مورخان یونانی و رومی تشکیل می دهند که در صدر آنها، کتاب تاریخ هرودت قرار دارد.
۲۰. در تورات، کتاب دینی یهودیان نیز مطالبی درباره هخامنشیان و به خصوص کورش بزرگ وجود دارد.
۲۱. یکی از دلایل ضعف تاریخ نگاری دوره ی ایران باستان، این باشد که سنت شفاهی، بسیار مقبول تر و پسندیده تر از سنت کتابت بوده است.

۲۲. سنگ نوشته‌ها و لوحه‌ای گلی مهم‌ترین منابع نوشتاری ایرانی در دوره هخامنشیان هستند.
۲۳. پنج ستون از سنگ نوشته بیستون که در حقیقت گزارشی تاریخی محسوب می‌شود، به شرح وقایع دوران آغازین فرمانروایی داریوش بزرگ و سرکوب شورش‌های نواحی گوناگون اختصاص دارد.
۲۴. در کاوش‌های تخت جمشید بیش از سی هزار لوح گلی به زبان ایلامی کشف گردید.
۲۵. سنگ نوشته شاپور یکم در کعبه زرتشت در نقش رستم که شرح جنگ‌های این پادشاه با رومیان را بازگو می‌نماید.
۲۶. خداینامه‌ها از مهم‌ترین نوشته‌های تاریخی دوره ساسانی به شمار می‌روند.
۲۷. محتوای خداینامه‌ها، آمیخته با افسانه و قصه‌های کهن بوده و مطالب راجع به دوره ساسانی در آنها با واقعیات تاریخی انطباق دارد.
۲۸. در قرون نخستین هجری مورخان مسلمان ایران مانند طبری، دینوری و ... با استفاده از ترجمه‌ای که از خداینامه‌ها به عربی شده بود، اقدام به نگارش تاریخ ایران باستان کردند.
۲۹. منابع دست دوم یا تحقیقات عمدتاً شامل انواع مختلفی از کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان نامه‌های تحصیلی و طرح‌های پژوهشی می‌شود که در دوپست سال اخیر توسط محققان، اعم از مورخان و باستان‌شناسان و زبان‌شناسان ایرانی و غیر ایرانی نوشته شده است.

درس ۸ سپیده دم تمدن ایران

جغرافیاک تمدن ایران

۱. فلات ایران از شمال به دریای طبرستان (مازندران) و دریاچه اورال، از غرب به جلگه بین‌النهرین، از جنوب به خلیج فارس، دریای مکران (عمان) و اقیانوس هند و از شرق به جلگه سند محدود می‌شود.
۲. موقعیت جغرافیایی فلات ایران نیز تأثیر زیادی بر تاریخ و تمدن آن داشته است.
۳. ایران به واسطه موقعیت جغرافیایی خاص خود در جنوب غربی آسیا، پل ارتباطی میان شرق و غرب جهان باستان محسوب می‌شد.
۴. در عصر باستان، مهم‌ترین راه‌های زمینی و دریایی که تمدن‌ها و کشورهای بزرگ را به یکدیگر متصل می‌کردند، از میهن ما می‌گذشتند.
۵. خلیج فارس و دریای مکران نقش مهمی در برقراری ارتباط تجاری، سیاسی، نظامی و فرهنگی میان سرزمین‌های دور و نزدیک جهان آن روز داشتند.

ایران در دوران پیش از تاریخ

۶. کهن‌ترین نشانه و آثاری که از حضور انسان در ایران تاکنون کشف شده، مربوط به بستر کشف رود در نزدیکی مشهد در خراسان رضوی است.
۷. قدمت ابزارهای سنگی یافت شده در بستر کشف رود را حدود ۱ میلیون سال تخمین زده‌اند.
۸. ساکنان نواحی کوهپایه‌ای زاگرس جزو نخستین مردمانی در جهان بوده‌اند که حدود ۱۲ هزار سال پیش شروع به کشت گیاهانی مانند جو و گندم و اهلی نمودن جانورانی مثل بز و گوسفند کردند.
۹. مردم ایران از حدود ۸ هزار سال پیش در ساختن ظروف و ابزارهای سفالی پیشرفت قابل توجهی یافتند.
۱۰. با اختراع چرخ سفال در ۶ هزار سال پیش، دگرگونی بزرگی در ساخت ظروف سفالی به وجود آمد.
۱۱. ظروف سفالی ساخته شده در تمدنهای باستانی ایران در سرزمین‌های دیگر، از جمله بین‌النهرین مشتریان فراوانی داشت.
۱۲. مردم ایران از حدود ۸ هزار سال پیش با چکش کاری بر روی رگه‌های طبیعی مس، برخی ابزارها به ویژه زیورآلات مسی می‌ساختند.
۱۳. بقایای کوره‌های ذوب و قالب‌گیری مس در برخی سکونتگاه‌های کهن مانند شهداد، تل ابلیس و تپه یحیی در استان کرمان و تپه زاغه در قزوین، بیانگر آن است که در حدود ۵ تا ۷ هزار سال پیش ساکنان این سکونتگاه‌ها به فنون ذوب و قالب‌گیری مس دست یافته بودند.
۱۴. مفرغ‌های لرستان، بهترین نمونه از صنعت و هنر فلزکاری ایران به شمار می‌روند.
۱۵. اشیا و ظروف سنگ صابونی توسط مردم برخی از سکونتگاه‌های کهن به ویژه جیرفت و تپه یحیی در استان کرمان، با مهارت و ظرافت تمام ساخته می‌شد.
۱۶. در حدود ۵ هزار سال پیش، نخستین شهرها در فلات ایران به وجود آمد.
۱۷. شوش و چغامیش در خوزستان؛ شهداد و جیرفت در کرمان؛ شهر سوخته در سیستان و سیلک در کاشان از جمله نخستین شهرهای ایران بودند.

دوران تاریخی

تمدن ایلام

۱۸. سرزمین اصلی ایلامیان شامل جلگه خوزستان و مناطق کوهستانی زاگرس جنوبی و میانی بود.
۱۹. حاکمان کوچک و مستقل ایلامی در حدود ۲۶۰۰ ق.م. با یکدیگر متحد شدند و پادشاهی ایلام را تأسیس کردند.
۲۰. حکومت و تمدن ایلام، همواره با همسایگان بین‌النهرینی خود مانند سومریان، اکدی‌ان، بابلیان و آشوریان ارتباط تنگاتنگ سیاسی، فرهنگی و تجاری داشت.
۲۱. ایلام با دیگر مناطق فلات ایران و سرزمین‌های مجاور آن مانند آسیای صغیر و هند، روابط تجاری داشت.

۲۲. حکومت ایلام، سرانجام پس از قرن ها سلطنت، بر اثر یورش ویرانگر آشوریان در قرن ۷ ق.م. دچار انحطاط و فروپاشی شد.
۲۳. شوش در مرکز جلگه خوزستان، یکی از پایتخت های ایلامیان بود. این شهر که یکی از کهن ترین شهرها و مراکز تمدنی جهان به شمار می رود.
۲۴. شهر بزرگ و آباد شوش که در نتیجه یورش آشوریانیال با خاک یکسان شده بود، در دوران سلسله هخامنشیان دوباره شکوه و عظمت دیرین خود را بازیافت.
۲۵. ایلامیان در بخش شرقی قلمرو خود، واقع در استان فارس امروزی نیز پایتخت دیگری به نام آنشان یا آنزان داشتند.
۲۶. از دیگر شهرهای ایلام، می توان به سیمش اشاره کرد که احتمالاً بر جای خرم آباد کنونی قرار داشته است.
۲۷. معبد چغازنبیل در نزدیکی شهر شوش، شاهکار معماری ایلامی ها به شمار می رود.
۲۸. به عقیده مردمان ایلام قدیم، خدایان دارای نیرویی ماوراء طبیعی بودند که آنان را بر انجام هر کاری قادر و توانا می ساخت.
۲۹. از جمله محبوبترین خدایان ایلامی، اینشوشیناک به معنی خدای شهر شوش بود.
۳۰. معبد چغازنبیل، ستایشگاه اینشوشیناک محسوب می شد.
۳۱. در ایلام الهه های مادر نیز بسیار مقدس بودند و مقام رفیعی در سلسله مراتب خدایان ایلامی داشتند.
۳۲. در ایلام زنان مقام و منزلت والایی داشتند و در امور اجتماعی و اقتصادی و مراسم رسمی سیاسی و دینی حضور چشمگیری داشته اند.